

OPOKAS SIDSTE REJSE

EN HISTORIE OM EN GENBEGRAVELSE

På de støvede veje i det nordlige Uganda sker det, at man ser en mand med en aflang sammenrullet måtte bag på cyklen. Han trækker cyklen forsigtigt i vejkannten, og en flok mennesker med alvorfulde miner følger ham. Optøget er en del af en genbegravelse, hvor liget af en afdød er blevet gravet op og skal flyttes til dets endelige hvilested. Genbegrovelser er både en måde at få den dodes krop og ånd hjem på, men også et vigtigt element i bitre stridigheder om land.

af SOPHIE HOOGE SEEBACH

En tidlig morgen i byen Gulu i det nordlige Uganda er en flok mænd i færd med at grave. Det er allerede varmt, og morgensolen får sveden til at pible frem på de arbejdende mænds kroppe. Mange mennesker har samlet sig i nærheden; nogle kvinder sidder i skyggen af et mango-træ, mens en flok mænd er stimlet sammen om de gravende. De er i færd med at opgrave liget af en mand, som har ligget i den røde jord i seksten år. Opoka hed han, og han blev dræbt af rebellerne

fra the Lord's Resistance Army (LRA) i 1995 og begravet langt fra sin families hjem. Nu er det endelig tid til, at han kan vende hjem.

Døden i hverdagen

At studere døden, og hvad der dertil hører af ritualer og opfattelser, virkede oplagt, allerede da jeg første gang kom til Gulu for at udføre mit feltarbejde. Området har en blodig historie fuld af lidelse, og historien har sat sine spor. For nylig har regionen været i mediernes søgelys i forbindelse med or-

ganisationen Invisible Childrens kampagne Kony2012, der kalder verdens befolkning til hjælp for at fange den berygtede leder af LRA, Joseph Kony. Den verden, jeg oplevede, var dog anderledes og uendeligt mere kompleks end den, som er fremstillet i Invisible Childrens 30 minutter lange kampagnevideo. Kony hærger stadig i nabolandene, men befolkningen i det nordlige Uganda er nu frie til at forsøge at skabe sig en ny og fredelig tilværelse. Men sårene fra krigen heler langsomt. Mange har

En mand er i færd med at opgrave Opokas jordiske rester. I hullet anes et hulrum, skabt af den rådne kiste.

mistet familiemedlemmer, og nogle har stadig børn, der formodes at være 'i bushen' med LRA. De ved ikke, om børnene er levende eller døde.

Foruden krigens direkte konsekvenser, er døden også til stede i hverdagen på mere fredelig vis. For mange blandt acholifolket, som er den dominerende befolkningsgruppe i området, er det vigtigt, at ens afdøde familiemedlemmer bliver begravet, hvor den levende familie bor. For selv om kroppen er død, hører ånden stadig til familien. Voksne bliver placeret umiddelbart ved siden af hjemmet, spædbørn helt inde ved

husets væg – så tæt på familien som muligt. På den måde er de døde altid fysisk til stede i hverdagen. Slægtsgrupper, der har været nødt til at bosætte sig og begrave deres døde på andres land, vælger ofte at tage deres døde slægtninge med sig, hvis de får chancen for at vende tilbage til deres egen jord. De graver simpelthen ligene op og frakter dem derhen, hvor de hører til.

De fordrevne døde

Da der i 1986 udbrod væbnet konflikt mellem den ugandiske regering og rebellerne fra LRA, gik det hårdt ud over befolkningen. I

de følgende 20 år blev næsten to millioner mennesker i det nordlige Uganda – mange af disse acholis – tvunget til at bo i lejre for internt fordrevne, hvor de måtte leve under kummerlige forhold i konstant frygt for angreb fra både hæren og rebellerne, frarøvet enhver mulighed for at dyrke deres egen jord. I tiden i lejrene døde mange mennesker, mange under krigshandlinger, men endnu flere af de utallige sygdomme, der florerede i de tætpakkede lejre. De døde blev begravet inde i lejrene i jord, der ikke tilhørte deres familie. Resultatet var, at jordejerne stod med et stykke land, hvori døde fra

Opoka løftes op af sin grav.

Liget er blevet puttet i en hullet pose.

mange forskellige familier lå begravet. På sin vis forblev disse døde internt fordrevne, da de blev forhindret i at hvile side om side med deres forfædre.

Med den væbnede konflikts slutning i 2006 fulgte en ny tid, hvor mange rejste hjem og begyndte at genopbygge deres landsbyer og bosteder. Hvor det var muligt, flyttede man de døde med. Men det er dyrt at genbegrave et familiemedlem, da man både skal slagte en ged og brødføde alle de gæster, der dukker op, så jorden i de gamle lejre er stadig fyldt med "fordrevne døde". Opoka var indtil for nylig én af dem.

Han blev lagt til hvile på en andens jord, gravet ned bag et hus i en tætbebygget lejr – men han hører til på en luftig, pæn grund i bushen, hvor hans bror og mor bor. Det er det hjem, han bliver bragt til en morgen i efteråret 2011.

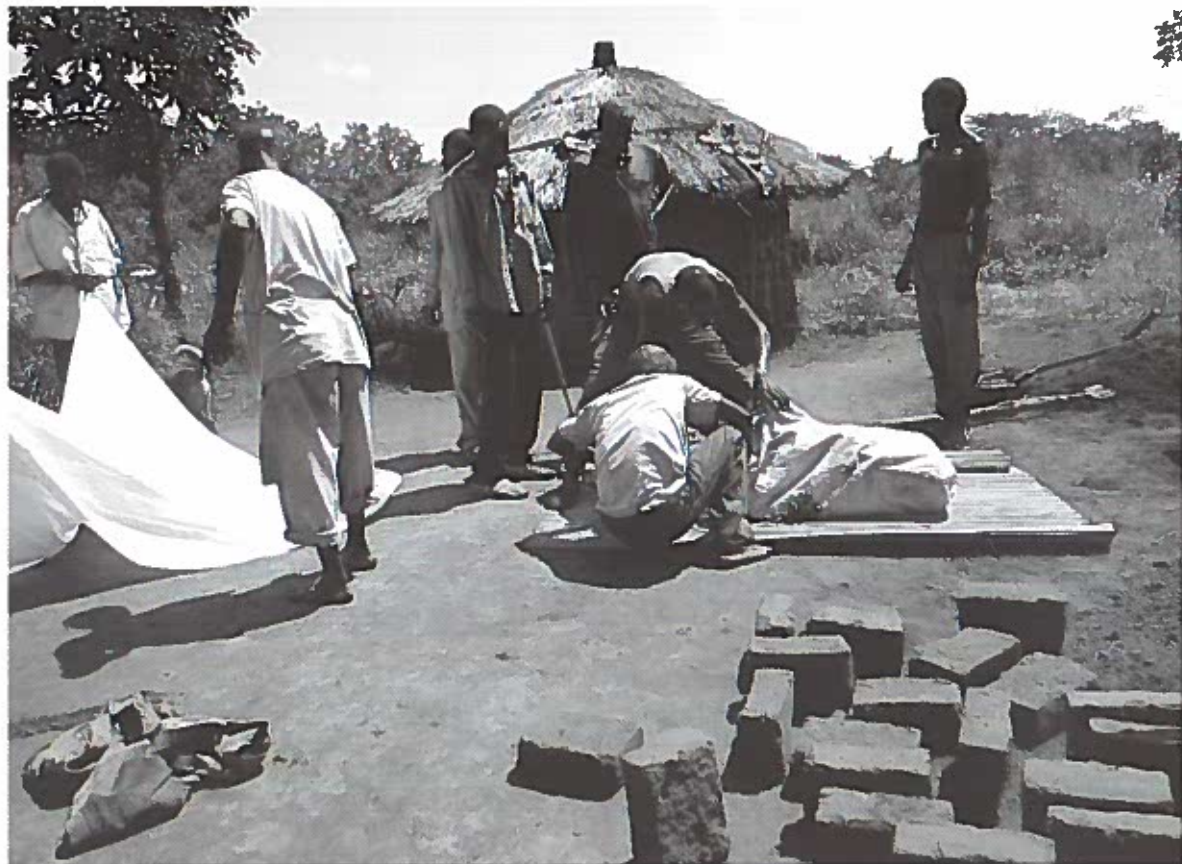
Knogler og blod

Efter kort tids graven når de hårdtarbejdende mænd ned til et hulrum i jorden lidt over en meter under jordoverfladen. Her var engang den kiste, Opoka blev begravet i, men i dag er den så godt som rådnet op. Rundt om graven står en række familiemedlemmer og gamle venner – alle mænd –

sammen med Opokas søn, der var ganske lille, da hans far blev myrdet. Modsat de andre mænd, der er klædt på til at grave, er sønnen iklædt hvid skjorte og slips, for han er egentlig på vej i skole. Nu står han stille og betragter sin fars grav. "Det er min far, demede", siger han lavmælt, før han sætter sig lidt på afstand for at sms'e med sine venner.

Mændene lægger skovlene til side og begynder at grave med hænderne, og snart får de øje på en stump blåt stof; det ligklæde, resterne af Opokas krop er svøbt i, og som, trods mange år i jorden, er i overraskende god stand. Kort

Liget bliver lagt ud på en måtte og svøbt i et nyt, hvidt lagen.

Den obligatoriske ged er blevet ofret. Prisen for en ged er en af grundene til, at mange har problemer med at få genbegravet deres famillememmer.

efter kan de fire mænd løfte Opoka op af graven. Seksten år i den røde jord har reduceret hans krop til knogler, og da knoglerne stadig er svøbt i det blå stof, er der ikke

står og venter med en sort og hvid ged i en snor. Geden spiser ubekymret lidt blade fra en busk uvidende om, hvad der venter den. En mand griber fat i den lille

meget at se. De løfter forsigtigt den sammenrullede bylt op af graven, hvorefter han bliver proppet ganske nonchalant ned i en hullet lærredspose sammen med de sidste rester af den rådne kiste. Men mændene er ikke færdige med deres arbejde. De stiller sækken op ad en mur og vender sig mod en dreng på omkring fem år, der

ged og lægger den, under store protester fra dyret, om på ryggen. Gedens næsten spædbarnslignende vræl flænger den ellers stille morgenstemning, men i næste øjeblik kvæler manden skriget ved at tage fat om munden på den og tvinge hovedet tilbage, så halsen blottlægges. Han tager en kniv, og forsøger at skære halsen over på den, men kniven er en anelse sløv, så det tager lidt tid, for der endelig går hul. Med et susende smæld slipper luften ud af gedens lunger, der går endelig hul, og blodet begynder at fosse ud. Han skærer maven op og frembringer en grågrønlig masse, som han drysser i den åbne grav. En essentiel del af en genbegravelse er nemlig, at en

Den færdige grav, omkranset af omhyggeligt placerede mursten.

ged ofres og nogle få klumper af gedens halvfordøjede maveindhold drysses i den tomme grav. Jeg spørger, hvorfor det kan være, men får kun svaret, at "det er acholi-tradition".

Efter den blodige ofringsseance fyldes graven hurtigt med jord, og geden puttes i en pose magen til den, Opokas lig ligger i.

Et lig i bagagerummet

Oftest transporteres lig bag på cykler eller motorcykler, når der foretages genbegravelse. I dette tilfælde er vi langt fra, hvor Opoka skal genbegraves, men da jeg tilfældigvis har en bil, aftaler vi, at poseme med de to lig – Opoka og geden – kan få et lift. Begge

poser bliver losset ind bag i firehjulstrækkeren, og sammen med min chauffør, Opokas søn og en af graverne kører vi de halvtreds kilometer ud til landsbyen Onguti, hvor Opokas mor og bror bor. Køreturen er stille. Sønnen sidder på bagsædet og kigger på sin mobiltelefon, mens graveren er kravlet ind i bagagerummet, hvor han balancerer på et klapsæde, mens han holder posen med liget stille mellem sine ben.

Opokas bror, Samuel, har i mellemtiden sørget for, at resten af familien venter på os, lige som der er blevet gravet et dybt hul med to høje af frisk rød jord på hver side, som nu venter på at indhylle Opoka. En flok kvinder sidder på

en måtte under et træ i skygge for solen, mens mændene enten sidder og snakker eller står om den nye grav og venter. To mænd løfter Opoka ud af bilen og hen til graven. Efter lidt snak blandt mændene, får de foldet et hvidt stykke stof ud på en måtte og går i gang med at lempe liget ud af posen og ned på klædet. Til min overraskelse og forfærdelse ser jeg, da de strækker liget ud, at kraniet glider ud af byten og ind under resten af kroppen. Ingen af mændene lægger mærke til det, og de fortsætter ufortrødent med at pakke liget ind i det hvide stof, med kraniet hvilende et sted omkring skelettets skulderblade. Klædet, som det ligger i solen, er så

Samuel betragter sin brors nye grav.

hvidt i kontrast til den støvede røde jord, at det skærer i øjnene. Det virker næsten jomfrueligt. Som en ny og ren start på Opokas sidste rejse.

Forsigtigt bliver han løftet ned i sit sidste hvilested af to mænd, der står nede i graven. De begynder derefter hurtigt at fylde jord tilbage i graven. De to mænd nede i graven skovler jord med hæn-

derne, mens de andre skovler ovenfra med spader. Det er op ad formiddagen nu, så solen bager ned på de arbejdende mænd. Sveden driver ned ad deres ansigter, og med jævne mellemrum stopper de op, så de to mænd i graven kan trampe jorden flad og fast. Jeg kan ikke lade være med at tænke på, at de stamper på liget, der ligger cirka en halv meter un-

der deres fødder. Men det lader ikke til at bekymre dem, og inden længe er hullet fyldt helt op. For at færdiggøre graven placerer de en række mursten omkring den og former jorden til en blød høj.

Mændene, der har arbejdet ved graven, vasker deres hænder og fødder rene i en plastikbalje med vand fra brønden. Det hårde arbejde er slut, geden er parteret, og øl er brygget. Endelig er det tid til at fejre, at Opoka er hjemme hos sin familie, hvor han hører til.

Hvorfor genbegrave?

Det er let at se genbegravelse som et forsøg på at genopbygge en 'traditionel' levevis efter en langtrukket og katastrofal konflikt. En konflikt der i høj grad ødelagde det liv, befolkningen levede, og de strukturer, der omgav dem i hverdagen. Og når man spørger folk, er der ganske rigtig mange, der svarer, at de gør, hvad de gør, fordi det er "acholi-tradition" at have sine døde begravet ved hjemmet. Men graver man i overført forstand ned under overfladen, melder der sig mange forklaringer, som ikke altid stemmer overens med dette udsagn. Efter krigen sker der nu en drastisk udvikling, blandt andet i infrastrukturen omkring de gamle lejre, hvor der bliver bygget nye veje og markeder. I denne proces bliver de mange grave dybt problematiske, da man ikke kan bygge ovenpå en grav, og mange familier bliver dermed beordret til at genbegrave, også selv om de måske havde affundet sig med ikke at gøre det. Det kan også være krav fra jordejere i de gamle lejre, som ikke vil have andres grave på deres land og derfor tvinger folk til at foretage genbegravelsen. Samuel, Opokas

bror, kom selv med endnu en vigtig grund: "Det, der er mest vigtigt, er historien", fortalte han: At kunne vise sine børnebørn forfædrenes grave og forklare dem, at det er deres familie, der ligger i denne jord. Gravene forbinder forfædrene, de nulevende og de kommende familiemedlemmer med den jord, der er deres.

Gravene får i tiden efter krigen en stor og konkret betydning, da der er mange stridigheder om jord. Da folk flyttede hjem til deres land efter at have boet i lejrene, opstod der mange konflikter blandt de hjemvendte. Måske var jordejeren død, og det var ikke klart, hvem der skulle arve. Måske var en nabo kommet først tilbage og havde udvidet grænserne på deres jord, så de trængte ind på andres jord. I sådanne tilfælde er en forfadergrav et håndgribeligt bevis på ejerskab, og de kan derfor få en afgørende betydning i eventuelle retssager. De afdøde familiemedlemmer kan i sådanne tilfælde få en enorm betydning for de efterladte, langt efter de er lagt til hvile i den røde jord.

Gravens funktion

Der melder sig et interessant spænd mellem genbegravelse som en 'autentisk acholi-tradition', udført i et forsøg på at samle de levende og de dodes ånder under ét tag, som det hører sig til, og genbegravelse ganske enkelt som en praktisk strategi, der har til formål at gøre krav gældende på et stykke land. Mange nævner, som beskrevet, at de gør, som de gør, fordi det er deres tradition, og sådan har man altid gjort. Men det er tydeligt, når man undersøger sagen nærmere, at det ikke altid er hele forklaringen. I stedet for

åndernes velbefindende, er det de levendes vilkår, der ligger folk på sinde. De døde bliver redskaber for de levende i en kamp for at beholde den jord, som er uundværlig, både i forhold til at skaffe mad, og i processen med at genopbygge livet efter krigen. Det at komme hjem, hvor man hører til og dyrke den jord, forfædrene har dyrket, synes essentielt. På den måde står gravene på den ene side for noget åndeligt, for en kontakt til noget højere, og på den anden side er de håndgribelige og en del af hverdagen.

Dette kan synes mærkeligt beskuet fra en kultur, hvor vi samler de døde på kirkegårde og i mange tilfælde kun besøger dem på mærkedage og ved højtider. I Vesten bliver grave noget helligt; et sted man kommer hen for at komme i kontakt med dem, man har mistet. Men noget tyder på, at der i acholifolkets tilsyneladende tætte og afslappede relation til grave ligger en ganske anden opfattelse af, hvordan man skal forholde sig til dem. I kraft af gravens position så tæt på hjemmet er de mere end bare et sted at mindes de døde. Børn leger på dem, ældre sidder på dem, og har man penge nok til at lave en cementgrav for en afdød, er monumentets glatte overflade et ideelt sted at torre bønner i solen. Gravene deler dermed livets begivenheder med de efterladte. Både hverdagens trivialiteter og de større begivenheder. Desuden bringer de slægter sammen på tværs af generationer; de forbinder de døde med de levende, og bringer håb for, at der er jord og et hjem til dem, der kommer ind i slægten i fremtiden. Denne funktion er, som beskrevet, i høj grad en motivationsfak-

tor, der kan få dem, der stadig er fordrevne, hjem, hvor de hører til. Men det er ikke lige til; jorden i det nordlige Uganda er fyldt med grave, og det er ikke alle, der bliver hentet hjem. Både på grund af pengemangel, og fordi nogle familier slet og ret ikke er interesserede. Det vil sandsynligvis tage mange år at få dette puslespil til at gå op – hvis det nogensinde lykkes. For lige som situationen før krigen bestemt ikke var stabil, statisk og 'traditionel', vil tiden efter krigen næppe heller være det. Det nordlige Uganda er midt i en rivende udvikling, der vil få konsekvenser for både de levende og de døde, så hvordan man i fremtiden vil forholde sig til grave, genbegravelse og jordejerskab forbliver i det uvisse.

Det vigtigste lige nu for Opokas bror Samuel er dog, at han kan tage sine børn og børnebørn i hånden og fore dem hen til det sted, hvor hans bror nu ligger side om side med hans onkel, nevø og endnu en bror. Han kan fortælle dem, at dette er stedet, hvor deres forfædre hviler; at dette er den jord, der skal gå i arv til dem, til deres børn og deres børnebørn. ■

SOPHIE HOOGE SEEBACH ER PH.D. STUDERENDE PÅ ANTROPOLOGI, AARHUS UNIVERSITET. HENDES PROJEKT HAR TITLEN "HOME IS WHERE THE GRAVE IS. AN ETHNOGRAPHIC EXPLORATION OF SPACE, PLACEMENT AND MATERIALITY IN POST-CONFLICT NORTHERN UGANDA". ARTIKLEN ER SKREVET PÅ BAGGRUND AF HENDES KANDIDATFELTARBEJDE, SOM BLEV UDFØRT I EFTERÅRET 2011.

alle fotos af forfatteren